

A KULTÚRPOLITIKA KÉT ÚTJA.¹

A porosz államot megcsonkító tiltsi béke után a porosz királynak első dolga volt megerősíteni a berlini egyetem alapszabályait. Körülbelül így vagyunk mi a trianoni béke után: a kultúrpolitikát toljuk első helyre, elhelyezzük menekült egyetemeinket, iskolákat építünk stb. Maurice Barrés,² a franciák jelestollú és leghangosabb szavú nacionalistája könyvet írt teli panasszal; a franciák éheztetik tudományos intézeteiket. A gazdag franciákat *megelőzte* a szegény Magyarország tudományos intézetek talpraállításában. Van ebben ösztön és van belátás. Az élni és fejlődni akaró magyarságnak ösztönei arra az útvonalra lyukadnak ki, ahol tetszés szerint kiélhethi magát, maximális erő kifejtésének a sötét európai szerződések nem állják útját. De tudatos, elvszerű hangok is megszólaltak, melyek figyelmeztették a «jogász» nemzetet arra, hogy a kultúrpolitika elsőrendű *hatalmi tényezők* megnyitására való. Nem merő véletlen az, hogy a kultúrpolitikai feladatok öntudatos kezelése terén csonka országunk az elsők között van.

Mindamellett a kultúrpolitikai öntudatosságnak minden nemzet a kezdetén van ma. Minden korban foglalkoztak azzal, mikép lehet irányítani a szellemi életet, mikép támogatható tudomány, irodalom, művészet, de csaknem mindig a pillanat, a politika érdekeit s nem a századok (a társadalomélet) parancsait nézték: a kultúrpolitika órája gyakran mutatta a másodperceket, de nem volt rajta óramutató.

Általában tanulságos megfigyelni, minő élénk mohósággal szívta fel közönségünk az új «kultúrpolitika» credo-it. Szinte egyszerre feltártult előttünk 1918 után, minő veszély lehet a kultúrpropaganda enerválódása. Egyben azt is megláttuk, hogy szomszédaink sokáig megvetett s lebecsült agitatív «aknamunkája» mögött volt bizonyos szívós akarat, sőt céltudatosság.

Egy másik, erősen világitó külpolitikai tény az, hogy a magyarság ma ismét egy középkelet európai *válságos kulturális övezet* (Kjellén:

¹ Részletek egy felolvasásból, melyet szerző a Tudományos Társulatok és Intézmények orsz. szövetségének közgyűlésén tartott.

² *Pour la haute intelligence française.* (Plon.) 1925.

«Kritische Zone») határszélére jutott. Miként egykor a török világ-hatalom fegyverei fenyegették e kis országot s állni kellett a harcot, most — közlekedéstechnikai szempontból — már közletről tekint ránk az az ország, melyet a vörös téboly fanatizmusa kerített hatalmába s ennek az új ellenségnek fegyvere egy új szellem. Országunknak meg kell küzdenie — ismét a szellem fegyvereivel — azzal az újszerű állampolitikai problémával: hová lehet e leláncolt Prometheusnak eljutni elsősorban számbavehető kényszerítő hatalmi eszköz, fegyver *nélkül*.

Minden kor és minden társadalom a *maga* formáját mintázza ki a kultúrpolitikában, a mai kor a mai társadalom lelki alkatához képest választja meg kultúrpolitikai irányzatait. Művészek tudják, hogy művük alkotásánál számolni kell anyaguk sajátos természetével, így a kultúrpolitika a társadalom «anyagával» kénytelen számolni. (Általában minden «politika» a tiszta érték és az értékmentes valóság *között* van s részben egyikre, részben a másikra tekint.)

Hálás feladat lesz a kultúra szociológiája (illetve szociográfiája). Ami van, az a talaj. Csak erre lehet építeni. De a talajból vesszük az épület anyagát is.

Ma egy adottság feltűnő a szociológus előtt: szétomlóban vannak régi közösségek s ma mind több feladatot vesz át — ha tudja, ha nem tudja — az állam. Ily módon — nálunk — a kultúrpolitika merőben *etatista alapon* indul ki; egyetlen kérdés: mit tehet az állam kulturális téren. *Holott ez kevesebb, mint kultúrpolitika*. A kultúrpolitika ugyanúgy, mint a gazdaság- és társadalmi politika *mindennemű szervezetnek* — nemcsak az államnak — feladatkörével foglalkozik. A kultúrpolitikának nem szabad azzal a hipotézissel elindulnia, hogy van állam, ennek pénze és (kényszerítő) hatalma van, lássuk mit tudunk ezzel alkotni, vezetni, rendezni a szellemi élet világában. Sőt hamar meg lehet arról győződni, hogy az állam kultúrpolitikai erejének *határai* vannak s az állam nagyon sokszor két kézzel csak a külsőségeket ragadja meg, az igazi szellemi teremtést félkézzel sem vezeti, nem ura, hanem szolgája a kor hangulatának.

Közönségünk az utóbbi években kultúrpolitikáról nem minden vonatkozásban hall. Felteszi, itt egyedül az állam a főszereplő, autonóm társadalomkulturális szervek nincsenek, vagy csak kéregetők. Végül arra is ritkán eszmél, minő kétféle útja van a kultúrpolitikának: az egyik külső, a másik belső.

I.

Kétféle alapformát találunk szociológiai szempontból a kultúrpolitika terén, egy régibb s egy modernebb formát. Az egyik, a régibb forma a *személyes* érintkezések világát hordozza arcán, a másik forma

személytelen,¹ az új *tömeges* társadalomé. Egyben kétféle *kor* is áll előttünk, midőn kétféle *alapformát* választunk szét. Kétféle stádium az, de amely *együtt* van, a régít nem szorítja ki és nem is szoríthatja az új.

Az újabb kultúrpolitikát *szervezetű* vagy «intézményes» kultúrpolitikának mondjuk, amennyiben *társulati* (kollektív) életet, intézményes kereteket teremt. A régiebb kultúrpolitika középpontjában egyes teremtő *egyének* állanak, egy élő szellemerő *perszonalisztikus*, személyjellegű, azaz «közvetlen» hatása mutatkozik meg benne. Célszerű lesz ezt az előbbi *szervezeti* kultúrpolitikával szemben *személyiségközpontúnak* (perszonalisztikusnak) mondani.² Az előbbi kultúrpolitika teremtő szellemét «intézmények» létesítésében tükrözteti ki: iskolaépületeket emel, szervezeti szabályzatokat dolgoz ki, gondoskodik múzeumok, laboratóriumok felszereléséről s kellő dotálásáról. Nem hagyja számításon kívül az emberek adminisztrálásának kellekeit, ami természetesen szükséges arra, hogy egy intézmény működése normális legyen. Szervezeti szabályzat, «utasítás», tanterv stb. kérdésében sokan szkeptikus állásponton vannak, holott a szervezet egészének, az összességnek is megvannak a maguk követelményei, a tömeg, az átlag nem lehet meg nélkülök. Semmi kétség az iránt, hogy a «szervezeti» kultúrpolitika nagy feladatot tölt be; elsőrangú diplomáciai, jogászai, sőt pénzügyi nézőpontokból kiinduló *szervező elme* gondoskodik a rend, a szabályos, nyugodt kultúr munka feltételeiről, melyet a kultúrtermő egyén elé visz, hogy ereje akadálytalanul érvényesülhessen. Nézetünk szerint minden kultúrpolitika — ma — ezzel kezdődik. A szervezeti elem a kultúrpolitikában az első, lényegi aktusból, a *szervező racionalitásból* ered s oly jogászai, diplomáciai, és pénzügyi képességeket tételez fel, amelyek nélkül minden kultúrpolitika a korai elsovadásnak, avagy legjobb esetben a bizonytalanságnak volna kitéve.

Intézményszerűség s jogászai szervezethez nélkül egy kultúrpolitikai szervezet épüget nem működhetnék, mint ahogy a test sem csontrendszer, csuklók, ízületi szalagok nélkül. Maga az idegrendszer,

¹ E terminológia nyomán könnyen úgy tűnik fel, mintha a «személyesnek» pusztá ellentéte és tagadása volna a «személytelen». A *perszonális* és *imperszonális* nem egymást kizáró ellentétek, hanem két sajátos jellegű viszonyfaj s az utóbbi nem pusztán negatív vonásokkal jellemezhető.

² Ha az első *külső* kultúrpolitikának mondhatnók, mert a kultúr munka külső kereteit adja meg, a másodikat *belsőnek*, mert a keretben működő belső tartalom szellemi hatóerő, e szóhasználat, bár nézetünk szerint egyes vonatkozásokra fényt derítene, legalább is elkésett. Külsőnek a *külföldi* kultúrpolitikát mondják a németek (mint ahogy a M/politikát így nevezik), belsőnek a kulturális *belpolitikát*. Lehetne *objektív* kultúrpolitikáról is szólni, ha ellentéte nem lenne eo ipso «szubjektív».

bárminő finom struktúrájú, nem hozhatná létre azok nélkül izmaink összehúzóásával testünk rugékonyságát s előrelendülő mozgásait.

A másik kultúrpolitikai alapforma a lelket akarja megragadni, személyiségtől személyiségre hat át, «*perszonalisztikus*». Átütő erejű lélek hatása ez, megragadó és irányító. Ez a perszonalisztikus kultúrpolitika nem nézi az intézményt, mint keretet, melyben működni kell, mely hivatáskörét kiteszi. Sajátos lendítő erejével az embert *közvetlenül* keresi fel, hogy reá hasson a maga nemcsak tudásbeli, hanem *akarati* és *érzelmi* sugárzó erejével. Hiszen a tudás mögött is éthosz áll. Ez a kultúrpolitikus mint típus, szinte kizárólagosan közvetlen személyiségügynek érez mindent. Sürgető s elsőrangú problémának kizárólagosan azt érzi: hol az ember, az alkalmas, alkotó egyén, kiben sarjad, éled az új jövő. Az ily személyiség-kereső — tehát lényegében szelektív — kultúrpolitikus minden időben jobban hat a közönség képzetére: egy Sokrates, egy Platón típusa, akiben a tudós valaminő arányban egyesül a próféta lélekformájával.

A kétféle kultúrpolitikus típusának végleteit mutattuk be. Két pólus, amelynek hatáskörében a kultúrpolitika állandóan ingadozik s hol a szervező diszpozíció, hol a perszonalisztikus áthatás diszpozíciója kerekedik fölül. Milyen okoknál fogva áll be a váltakozás az *organizatorius* kultúrpolitika s a *perszonalisztikus* kultúrpolitika között?

A kultúrpolitika, mely természetesen a munkakvalitás kultúrájának él, állandóan kétféle feladattal foglalkozik szociális vonatkozásban: 1. az alkalmas kultúregyének felkutatásával (szelekció), azaz feladata kiválasztás (pozitív) s az alkalmatlanok mellőzése (negatív); foglalkozik 2. a kiválasztott élite munkába állításával, célszerű s állandó foglalkoztatásával. A perszonalista kultúrpolitikának láthatólag az első a természetes domíniuma: állandóan keresi a személyiségek speciális rezonanciaképességét, ebből a rezonáló, gondolatgyökerező képességből ítél az illetők jövőbeli önálló fejlődőképességét illetően. A szervező kultúrpolitika viszont az *élite-alakítás* után az *élite-hasznosítás* kérdésével foglalkozik: the right man a the right place a fő gondja. A munkába állítás végett gondoskodik a kellő munkamilió vagy egyszerű munkahely kijelöléséről.

Az imént úgy találtuk, hogy a szervezet az első, második a személyi tartalom. Most úgy találjuk, hogy a személyi kiválasztás az első kultúrpolitikai aktus, a második a szervezetbe állítás. A kettő nincs ellentmondásban egymással, sőt arra a folytonos körbenforgásra figyelmeztet, a kultúrpolitikai vénák és artériák kapcsolatára, mely itt természetesen előáll. De kérdezhetjük, vajjon mit ér a kiválasztás önmagában? Nem önellentmondás, vagy meddő dolog-e a kiválasztás aktusa anélkül, hogy az, aki kiválasztott, *kész* munkaszervezetet találja? Ez a *laisser-faire*-es kultúrpolitikának kardinális

hiányára mutat. De fordítva is áll a dolog: ha kész munkaszervezet, intézmény áll előttünk megfelelő kiválasztottak nélkül, úgy az intézmény erőtlen, érverése kihagyó. Mindenképp kiemelkedik az, hogyha a szervezeti kultúrpolitika egyáltalában nem működik, úgy a perszonalisztikus kultúrpolitika — tárgyaltalan.

Látjuk azonban azt is a kultúrpolitika két alapformájából, hogy a kettő *külön feladatot* jelent, külön problémát old meg s egyik a másik nélkül el nem gondolható. Ámde mert — mint említettük — szociális vonatkozásban *külön problémakört* jelent egyik is, másik is, külön problémája egy *kornak is*.

A társadalomtudományi elemzés egyik újabb eredményei közé tartozik annak kidomborítása, hogy a kultúraátadás (tradíció, mint folyamat) lényegesen különböző az átadó milieu szerint. A régi milieu *személyes és intim milieu*. Jellegzetes sajátossága a kölcsönhatásban lévő személyek teljes áttekintése. A mester ismeri tanítványai lelkét, érzületét, személyi múltját, mint jövőképzeteit egyaránt. A mester s köréje gyűlt tanítványok érintkezésének formái e személyes milieu bensőségével adódnak. Az ily közeli ismeretségen alapuló társadalom képe ma is előttünk van: körénk hozza képét az irodalom, mely a múlt század elejéről, sőt közepéről azokat a viszonylatokat rajzolja meg s hozza egyre új és új formában elénk, amelyek az ily *kisebb* életkörökben voltak láthatók.

Ez a milieu szoros szellemi érintkezésénél, intenzív együttélési formáinál fogva *intenzív szellemi milieu*.

Bárminő kellemes gondolat is az, hogy ezt a szűk és mélyen társas jellemmel felhangolt milieut konzerváljuk, előttünk van a társadalom új alakulása: a «tömeg», aminek következtében sok minden már lehetetlen. A modern társadalom: tömeges társadalom, milieuje már lazább összetételű: *anonim tömeges milieu*, melyben kiemelkedik a tömeg *ismeretlen* összetétele s az ezzel — érintkezésben — együttjáró anonimitás. Ily körülmények közt alig van és lehetséges több, mint személytelen viszony az érintkezésben s ez a viszony a személyes érintkezés sajátos jellegét ha teljesen nem is zárja ki, de nagy mértékben elhalványítja, mert egyszerűsíti és gyorsítja. Mi az, ami ma hiányzik? Mindenekelőtt a milieu személyes áttekinthetősége. Az a berlini vagy lipcsei professzor, ki ezer hallgatót «kap» egy félévben, már pillanatnyilag sem gondolhat arra, hogy csak felével-harmadával megismerkedjék; a tömegből ott van előadásán néhány száz, javarészt ismeretlen «arc».¹ Az ily hatalmas tömeg nem

¹ A nálunk legutóbb látogatást tett Driesch Hans lipcsei tanár említette azt a szokatlan tény, hogy az ottani egyetem «auditorium maximumából» is kiszorult s filozófiai előadásait egy közeli hangversenyteremben tartja. (Húsz éve úgy láttam még Wundt, avagy Lamprecht hallgatósága is elfért az egyetemen.)

táruhat valódi, benső mivoltában tudományos vezetője elé. Gátak emelkednek az érintkezés kapcsán, a bensőség hiányozni fog szükségkép.

Hiányzik az érintkezés keresése (terhes ez, bármennyire kívánatos is), s az érintkezés bősége; hiányzik a kölcsönös és állandó figyelem. Mindez szűkebb viszonyok mellett lehetséges, a tömegek megjelenése azonban immár lehetetlenné tette.

Igen világító példát találunk a mai megtömegesedett főiskolákon arra, mikép kerül egymás mellé a kétféle: személyes és anonim milieu és mikép rontja meg — teszi lehetetlenné — amazt ez utóbbi.

Nem utolsó sorban az egyetem a tömegek elől menekülve igyekezett az elmúltat mesterségesen pótolni, vagy feltámasztani: a tömeges auditorium mögött keresett kisebb, személyes milieukat. Ezek volnának a szemináriumok. Az ilyen szűkebb érintkezéskörrel már bizonyos személyes vonás vele jár, de hiába mesterkedtünk — még mindig nem varázsolódik elénk ama régi személyes milieu áttekinthetősége és bensősége; a mai személytelen és anonim nagy milieu közepébe beleplántált személyes kis milieu, mint kultúraátadó közeg, mesterséges valami és sokban tagadhatatlanul disszonáns, hiszen *egy anonim világ kellős közepébe ültetve köröskörül anonim hatásokat felvenni s a tömeges környezettel számolni kénytelen*. Ily körülmények közt hogyan érvényesülhet a perszonális kultúrpolitika, hogyan a személyes hatást kibocsátó kultúrtermő alany?

A régi kultúraátadás jellegzetes képviselője az a tudós, teológus, orvos, vagy filozófia-professzor, ki a maga szakjába belső, lelki kényszer folytán lép sajátos *elhívás tudatával*. E küldetéstudat legbensőbb mozgatója az, hogy az illető imperszonális eredetű *mandátum* birtokosának érzi magát. Személyisége heteronóm normát tett magáévá s e heteronóm eredetű «küldetés» lelkesíti, tölti el problématudattal. Köréje «személyes» tanítványai gyülekeznek, kikkel szemben lelke mélyét tárja fel, «vall», ezért «professzor». Mester és tanítványai közös diapazonnal «iskolát» alkotnak — mindennek szociális alapfeltétele a személyes és intim milieu lehetősége és valósága. Kell ide szervezethez? Szinte teljesen nélkülözhető; tulajdonkép organikus jellegű «közösség» alakul magától intenzív élmény behatása alatt («Erlebnisgemeinschaft»: Vierkandt), amely külső szervezeti formát is kaphat, mely azonban nem lényeges.¹ Uralkodó a kis kultúrmilieu-

¹ Ismeretes, hogy Miletosban már a Kr. e. VII. században alakul ily «iskola» s az ókorban utána sok más az akadémiákon keresztül, amelyek tulajdonkép nem *iskolaszervezetek* (organizációk), hanem *iskolaközösségek*; az egész egyéni életet magukba ölelik, nem a tudás fájának pusztá intellektuális gyümölcsei fűzik össze a tagokat. Az ily iskola *életközössége* nem csupán tudásterjesztő műhely. E kérdés — ama speciális milieuk természete — még várja a mélyreható szociológiai analízist.

ben — s ez személyes milieuban éppen természetszerű — a szóbeliség: az előadás, a dialógus, illetve vita szinte mindent kimerít. Nincs szükség valaminő kiterjedt tudós apparátusra, felszerelésre, intézetre, elégnek látszik ama *perszonális* kultúrpolitikai véna, a személyes lelkesítő hatalom, mely a maga fényét emanálja tanítványaiba — közvetlen közelről személyes milieuban.

A személyes milieu kicsinységének mai szempontból tragikus vonása az, hogy nem tudja befogadni a tömegeket; a személyes és intim kultúrmilieu, a régi, személyes hivekből alakuló «iskola» nem tud berendezkedni *tömegek gyorsütemű átvonulására*. A mester, kinek kiemelkedő mozgatója ama belső missziótudat, mely őt mélyen elkötelezte szakja művelésére, ma kénytelen egyre inkább átalakulni, hogy tágabb körre sugározza erejét s a régi személyes milieu «intim vallomás»-tévője: «professzora» most szinte «kulturális tömegvezetővé» kénytelen átstilizálódni. Tudományos-kutató szelleme egyben kénytelen megbirkózni új feladatával: mikép lehet a tömegeket megismerni disszertációk, kollokviumok, tömeges vizsgálatok özöne közegett s mikép lehet egyesekről így is véleményt mondani: új feladat, melyet a régi tanár nem ismert. Új azonban az is, hogy speciálisan kutató feladatra nevelvén, szintén *tömegek* jelentkeznek. Mikép lehet problémákat adni — ismeretleneknek? Mikép lehet irányítani tudományos fejlődésükben százakat és százakat?

Mindez okok bemutatják, hogy a mai tudománypolitikában a régi perszonális milieuk előnyeit, sajnos, jórészt kénytelenek vagyunk nélkülözni s miután a perszonális milieu ma már — átlagosan — nincs és nem lehet meg, a társadalom modern, tömeges jellege folytán a perszonális kultúrpolitika háttérbe lép, nem *jelentőségét*, hanem egyre inkább *lehetőségeit* vesztí el s így *előtérbe jut a szervezeti kultúrpolitika* a maga organizatórius erejével, mely már a tömeges társadalom kulturális tömegszükségleteivel számolni tud. A mester és híveiből alakuló speciális «iskolák», mint amorf *«élményközösségek»*, «szellemi organizmusok» helyébe kénytelenek vagyunk szervezett *intézményeket*, «organizációkat» kreálni; s míg a régi, perszonális milieu sugárzó középpontja s egyetlen igazi kapcsa egy hatalmas, élményadó egyéniség melege s tudása, a modern organizációk már nem bízhatók ily perszonális kultúrateremtő véna esetlegességeire, hanem igen egy imperszonális, szervező racionalitásra, azaz előrelátó s állandó szervezettségre, mely amaz intézménynek szabályos működési lehetőséget ad.

A szociológiai kutatást messzemenően érdekli a főiskolákon létesült (intézetek) szervezett munkája. Számos feladathoz nagyszámú munkatársra van szükség. Aki figyelemmel kísérte, mikép tudta Sombart bámulatos adattömegét összehozni a modern kapita-

lizmusra vonatkozólag, látja, minő messzemenő szervezettséget kell teremteni százak munkájában.

Elég arra gondolnunk: a magyar társadalom szociográfiája ezer kérdőjellel áll előttünk. Hatalmas személyzet dolgozik statisztikai hivatalokban. Eredmény szűkkörű: csak addig terjedhet, ameddig *számok* beszélhetnek a társadalom — lényegében — *kvalitatív* életéről. De az is bizonyos, hogy a statisztikus, mihelyt *magyarázni* kezd számok alapján, már nem leíró feladattal foglalkozik, hanem ad hoc fellépő, sokszor dilettáns szociológus. A szociográfiai kutatás egy tizedrész személyzettel beérné. De hol vagyunk ettől?

II.

Nagyon sajátos kép tárul elénk, ha megfigyeljük, kik, minő típusok szerepelnek ma a tudományos kutatás terén. Általában kétféle jellem nyilatkozik meg: az egyik kutató inkább részletekben vizsgálódó, elemző elme, a másik inkább az összegezés, a szintézis felé hajlik. Mindkettő természetesen lehet «specialista», mert szakirányban dolgozik, de az egyik specialista egy «irány» specialistája, a másik egy «terület» (szak) specialistája. De abban is van nagy különbség, hogy az egyik elme inkább *intellektuális*, a másik inkább *értékelő* típus.

Honnan van e kettőnek eltérése? Kétségtelenül meglátszik rajtuk a milieu anyajegye. Ma *kétféle* szellemi környezet nyomja rá bélyegét a kialakuló kultúregyéniségre. Az egyik milieu egy *sokoldalú* életet élő szellemi «közösség», ma egy nemzet és ezentúl egy kultúrközösség, mely mindig egy kulturális *egészet* hordoz. A másik egy-egy speciális környezet kitermelte speciális egyén, kinek egész szellemi iránya s tudása hasonlóképp speciális. A személyes milieu hasonló egy szerves *közösséghez*, úgyhogy a belőle kikerülő alanyt *közösségi* kultúralanynak» mondhatjuk. E közösségi alany arányos egész, olyan mint egy jól összehangolt zenekar; benne él a közösségi élet emocionális ereje: értéktradíciója s egész *értékskálája* hangzik ki belőle.

A személytelen (anonim) milieu ellenben — amennyiben valaminő arányban átment szervezésen, — hasonló egy gépies organizációhoz; a belőle kikerült alany már nem közösségi, hanem «*szervezeti* kultúralany»-nak mondható. Ez már nem összehangolt, *integrált* egész, hanem ellenkezőleg *differenciált* rész, kiből állandóan kihangzik a szülő organizáció *alapgondolata*, racionális tényezője, úgy hogy e differenciált *rész* már nem «summás» *értéktradíció* hordozója, hanem egyirányú intellektus, mondhatni speciális «intellektus-műszer» mindig speciális kutatási irányba beállíthatólag.

A mai kultúrpolitikának mindkettőre szüksége van, úgy a közösségi, mint a szervezeti kultúralanyra; de itt ki kell emelnünk

azt a szempontot, hogy amíg a tradált *értékösszeség* csak kevésszámú vezéregéniségben domborodik ki — ezek vezető «közösségi» kultúr-alanyok, — addig a speciális «szervezeti» kultúr-alanyok — százféle irányú «intellektus-műszerek» — igen sokféle variációban szükségesegek, erre a mai kultúrstádium már mint tömeges szükségletre mutat rá.

Mint ahogy a mai tudományos intézetek felszerelik magukat ezerféle speciális műszerrel, folyóirattal és könyvvel, hogy különleges céljaikat elérhessék, úgy a mai kultúrpolitika éppen mint *szervezeti* kultúrpolitika gondoskodik arról, hogy a tevékeny és alkotó kultúra megtalálja a maga speciális irányú «intellektus-műszereit» az egyes *organizációkból* kikerült szervezeti alanyokban. így tehát a mai kor ismét a szervezeti kultúrpolitika *aktuális primátusára* mutat reá.

Ebből negatívé következik az, hogy ahol harmonikus *érték-hordozó* egyéniségre van szükség, ez egyéniségek a maguk integrált-ságában nem egyes speciális *organizációk*, hanem organikus *életközösségek* produktumai. Amit nem tehet meg egy organizáció, megtehet egy közösség. (Csak arra utalunk, hogy egy nemzeti irodalom harmonikus értékbírálatára nem nevelhetne egy speciális nemzetközi irodalmi *kutatóintézet*; sőt egy hazai szeminárium sem, *ha* az irodalomnak már egész szelleme magával nem hozná a közösségi értékkomponensek egész özönét.) Viszont azt is mondhatjuk, hogy a közösség — pl. nemzeti közösség — ereje is korlátozott s organizációkra igenis rászorul. Téved tehát az, ki kultúrpolitikai ötletét oly formába öltözteti, hogy mindenekelőtt nincs szükség «kultúrpolitikára», hanem «nemzetpolitika» kell. E kettő közül egyik sem alárendelt fogalom, hanem hol az egyik a magasabb, hol a másik, mert amit pusztá közösség útján nem érhetünk el, elérjük racionális organizációval és viszont.

III.

Midőn a szervező kultúrpolitika fontosságára mutatunk reá, kétféle szervezőmunkára utalunk: 1. *egy* szervezetek létesítésére, 2. *organizációk* szervezett *kapcsolatának* szükségére. Honnan induljon ki a legmagasabb szervezés munkája? E téren végezetül szabad legyen a mai korhelyzetre utalnunk egy vonatkozásban.

Hegel mondotta egyik munkájában, hogy a világtörténetben minden kiemelkedően nagy egyéniség *kétszer* fordul elő. Ez a megállapítás bizonyára igen meglepő, mert hiszen ép a nagy egyéniségeket szoktuk egyedülállónak tartani. De ha meggondoljuk, hogy a ^{nagy} egyéniség azért nagy, mert vállalt *problémája* nagy s korszakos súlyú, könnyen elfogadhatjuk, hogy a korokban található *ellenállás* oly nagy és sokféle, hogy még a nagyember sem képes azt teljesen leküzdeni s a probléma fennmaradván, egy másik nagy ember veszi

fel programjába annak megoldását. A korok, mint a tudományok is szinte kivételesen hoznak *teljes* megoldásokat, marad mindig reziduum, amely miatt a problémát *újra* fel kell venni a probléma természetéről részében vagy egészében.

Hegel tételét kollektíve is elképzelhetjük; minden oly nagy probléma, mely egy egész kort foglalkoztat, kétszer fordul elő, mert olykor *egy kornak* valósító ereje sem elegendő arra, hogy egy problémát teljességében megoldjon. Ha jelenleg a kultúrpolitika problémáját tekintjük, hasonló dimenzióban ma — másodszer találjuk fel. Először a népvándorlás kora vetette fel, amidőn friss, félbarbár népözön zúdult az antik kultúrára. S mint ismeretes, az könnyen gemsemmisült, illetőleg végtelenül devalválódott volna, ha már — idejekorán — egy bámulatos organizáció: az Egyház nem állott volna fenn, mely mint szellemi organizmus hatalmas lelki erejével be nem tudta volna olvasztani a pogány lelkeket az ember legmélyebb motívumának, Istenhívésének felkeltésével s megnemesítésével.

A másik kultúrpolitikai korszak — bár bizonyára paradoxonként hangozik — a XIX. század. A XIX. század s a népvándorlás kora szinte kiáltóan ellentétesnek látszanak s mégis van szociális értelemben közös elem bennük. Ama régi népvándorlás új tömegeket hozott keletről, a XIX. század tömegeket hozott alulról. A XIX. század legnagyobb ténye: népvándorlás fölfelé, a magasabb igényű életszíntől s pozíciók felé. Ez az a probléma, amit a racionalizált államszervezet szabadságeszménye s demokratikus alapfogalata felszínre hozott, — akkor, amidőn a XVII. s XVIII. században még nem voltak meg hozzá (sit venia verbo) a fiziológiai tömegek. Most új stílus vonult be az állampolitikába is s ezzel új kultúrpolitikai kor is következett, új stádium, melyet az angol szóhasználat *the advent of the demosnak*, a néptömeg beérkezésének mond. Most már láthatjuk, mit jelenthetnek új tömegek. Már láthatjuk a közel keleten, minő új népvándorlási krízis keletkezhetik. Láthatjuk, hogy a kultúrafenntartó szervezetekre nézve a vallás, a művészet, az irodalom, a tudomány értékvilágának pusztaság megőrzése sem lesz éppen könnyű feladat. Minő, hogy úgy mondjam, nagy és viharálló szervezetnek kell a főakciót lefolytatni? Kétségtelenül az államoknak s a kultúrpolitikának állami vezetés alatt.¹

Ha a XIX. század liberalizmusa egy állam pusztaság rendteremtő

¹ Vonzó probléma az államszociológus számára az, hogy a fennálló államszervezet minő erőket fejlesztett ki, melyek (bürokrácia, kényszerítő tényezők) nem alkalmas eszközök a mélyebb kultúrpolitika terén (az állami kultúrpolitika *határainak* kérdése). Viszont minő új funkciók lehetségesek állami tömegapparátus dacára.

Nachtwächterstaat elegendő voltára gondolt s *éppen* a kultúrpolitikában egy Humboldt elégnak tartotta azt, hogy az állam *támogatja* a kultúrát, de *be nem avatkozik*, mert ott vannak azok a kultúregyéniségek a maguk teremtő hatalmával, akik maguktól *mindent* megfognak tenni, tehát mai nyelven elég a perszonalisztikus kultúrpolitika, úgy ma átbillent a mérleg a másik oldalra: ahol tömegek jelennek meg, oly nagyarányú kultúrszervezetekre van szükség, mint az Egyház s az állam. A népvándorlás korát sem bírták volna ki apró szekták. A XX. század népviharait, kultúrviálgait sem bírják ki kisebb társulatok, vagy egyes kultúregyének. Nemcsak ellenálló, hanem szervezőerejük is korlátozott.

Így a kor, a jelen stádium lépteti előtérbe a pusztán szabadságok fölött örökdő állam helyén, a laissez-faire-es állampolitika helyén — a mélyre nyúló szociál- és *kultúrpolitikai államot*.

A kultúrpolitikának két útvonala van: az egyik a kultúra *hatalom* által akar előbbre jutni, a másik a hatalom akar *kultúra* által előbbre jutni. A szabadságeszmék kultuszában felnőtt közönség sokáig nem vette észre azt, hogy miközben az előtérbe nyomuló étatizmus ellen prédikált, ép a gazdasági szabadverseny s a politikai szabadság érája alatt oly tömegek nőttek fel s jutottak előtérbe, amely tömegek vezetésére *nem kisebb* szervezet szükséges, mint éppen állam.

A kultúra, mint hatalom, szinte imponderabilékből áll, a maga egészében mégis impozáns hatalom, mely olykor megdöbbentő hatáskordokban csendül össze. Macaulay nem minden ok nélkül állította fel paradoxonát: Angliának többet használt irodalma, mint hadiflottája. S talán abban is van mélyebbre mutató vonás, amit egy levelében a hisztorikus Lamprechtnek írt egyszer egy katona-állam tapasztalt államférfia, Bethmann Hollweg: «Talán túlságosan bizunk naiv módon a hatalomban s kevésre becsüljük a finomabb eszközöket s még nem tudjuk, hogy amit a hatalom *megszerez*, azt egyedül a hatalom sohasem tudja *megtartania*»

Dékány István.